

Konferencja naukowa „Twoje strzały tkwią w nas, a Twa ręka nas dusi”. Epidemie na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim. Wschowa-Leszno, 21-22 października 2021 r.

We Wschowie – historycznej stolicy ziemi wschowskiej – oraz Lesznie od piętnastu lat odbywają się coroczne, interdyscyplinarne konferencje naukowe. Celem organizatorów jest prezentacja najnowszych wyników badań dotyczących dziejów i dziedzictwa pogranicza wielkopolsko-śląskiego.

Tegoroczne spotkanie odbyło się 21-22 października pod hasłem „Twoje strzały tkwią w nas, a Twa ręka nas dusi”. Epidemie na ziemi wschowskiej i pograniczu wielkopolsko-śląskim. Po trudnym roku 2020, gdy z powodu pandemii konferencja odbyła się hybrydowo z dużą liczbą uczestników w trybie zdalnym, organizatorzy postanowili przyjrzeć się obrazowi zaraz przez wieki. Cytat w tytule konferencji to słowa wschowskiego pastora Samuela Friedricha Lauterbacha (1662-1728), świadka epidemii dżumy w latach 1709-1710. Odnoszą się one wprost do wydarzeń tamtej zarazy, dobitnie oddając towarzyszące współczesnym odczucia i lęki. Światowa epidemia wirusa SARS-CoV-2 spowodowała, że realia życia w czasach zarazy i ich skutki stały się nam bliskie.

Temat pestylencji nie jest nowy. Od 2009 r. na rynku wydawniczym pojawiały się publikacje w rozmaity sposób traktujące o dawnych epidemiach. W 2009 r. dla upamiętnienia wybuchu epidemii dżumy we Wschowie Muzeum Ziemi Wschowskiej wydało w tłumaczeniu Aleksandra Wileckiego *Matą wschowską kronikę zarazy Samuela Friedricha Lauterbacha*¹. W 2015 r. polscy czytelnicy otrzymali kolejne tłumaczenie opisu tych wydarzeń. Tym razem poeta i tłumacz Eugeniusz Wachowiak sięgnął do literackiej książki Ruth von Ostau *Wschowski taniec śmierci*². W jubileuszowym roku 500-lecia Reformacji, dzięki inicjatywie i tłumaczeniu na język polski dr. Marcina Błaszковского, mogliśmy poznać obraz przebiegu tej samej epidemii w Lesznie. Publikacja pt. *O czarnej śmierci w Lesznie w roku Pańskim 1709*³ została wzbogacona wersją dźwiękową w wykonaniu Olgierda Łukaszewicza.

Obrady tradycyjnie rozpoczęły się na Wielkiej Sali w Zamku Królewskim we Wschowie. Przyjęto retrospektywny punkt widzenia i podczas dwóch dni przyjrano się pozostawionym śladom zaraz i ich skutkom na ziemi wschowskiej i przygranicznym terenie. Wystąpienie dr hab. prof. AP Krystyny Krawiec-Złotkowskiej z Akademii Pomorskiej w Słupsku pt. *Topika modlitw*

¹ Samuel Friedrich Lauterbach, *Kleine Fraustädter Pest-Chronica...*, Leipzig 1719.

² Ruth von Ostau, *Wschowski taniec śmierci; przypadki z pewnego miasta podczas dżumy 1709/1710*, z jęz. niem. przeł. Eugeniusz Wachowiak, Poznań 2015. Pierwsze wydanie: Ruth von Ostau, *Der Fraustädter Totentanz*, Breslau 1934.

³ *Bericht wegen der Lissnischen Pest 1709*, oryginalny tekst znajduje się w Aktach Braci Czeskich w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu.

do św. Rocha, św. Rozalii i św. Sebastiana – patronów chroniących przed zarazą otworzyło program pierwszego dnia. Dr hab., prof. UŚ Marzena Walińska z Uniwersytetu Śląskiego wnikliwie omówiła druk ulotny wydany w 1585 r. w Poznaniu pt. *Przestroga pewna przeciw morowemu powietrzu*. Podkreślić należy, że to jeden z nielicznych zachowanych druków ulotnych, nieopisany dotąd w literaturze przedmiotu. Profesor Stefan Kiedroń z Uniwersytetu Wrocławskiego zabrał słuchaczy w podróż w czasie. Wystąpienie „*A wszak w zarazy czas, jak straszna by nie była, uchowa się ktoś z nas*”. Christian Hofman von Hofmanswaldau (1616–1679) o dżumie i nadziei uatrakcyjniła wyjątkowa prezentacja multimedialna, dzięki której prelegent wprowadził słuchaczy w szeroką panoramę epoki i atmosferę, w jakiej powstało poetyckie dzieło Hofmanswaldaua. Dr Alicja Saar-Kozłowska z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu na przykładzie Brodnicy przedstawiła obraz epidemii w czasach wazowskich. Kolejnym interesującym wystąpieniem była relacja przygotowana przez dr Annę Sutowicz z Wrocławia pt. *Choroba, agonია i śmierć w murach klasztoru na przykładzie katalogu cysterek trzebnickich z 1790 r.* Swoje badania prelegentka oparła na niepublikowanym dotąd kodeksie rękopiśmiennym, przechowywanym w Bibliotece Parafii św. Bartłomieja i św. Jadwigi w Trzebnicy. Warto podkreślić, że wśród trzebnickich mniszek w XVII i XVIII w. wiele pochodziło z Wielkopolski. Kustosze Muzeum Okręgowego w Lesznie, Ewa Tomaszewska, zaprezentowała *Ludowe sposoby na morowe powietrze*. Było to jedyne wystąpienie ujmujące zagadnienie zarazy z perspektywy synkretycznych wierzeń ludu. Swój debiut miał na konferencji naukowej Jakub Łojko, student historii z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jego szczegółowe wystąpienie pt. *Spis zmarłych z 1663 r. jako źródło do epidemii 1663 r. w dobrach Kórnik* ukazało wagę źródeł archiwalnych oraz możliwości zidentyfikowania konkretnych ofiar pestylencji dzięki zestawieniu różnych źródeł archiwalnych. Program obrad zamknęło wystąpienie mgr Barbary Ratajewskiej z Archiwum Państwowego w Lesznie pt. *Pandemia „hiszpanki” w świetle prasy poznańskiej*. Obrady i żywa dyskusja trwały mimo wielu komplikacji, łącznie z wyłączeniem prądu. Na zewnątrz szalała wichura, którą przyniósł niż wtórny Hendrik. Dodało to spotkaniu uczucia niemocy wobec sił przyrody. Mimo niesprzyjających warunków atmosferycznych uczestnicy udali się po południu na spacer połączony ze zwiedzaniem kościołów pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika i Wniebowzięcia NMP oraz pw. św. Józefa Oblubieńca NMP we Wschowie. Spacer pt. „Święci od zarazy” prowadziła historyk sztuki Marta Małkus.

Drugi dzień obrad tradycyjnie odbył się w Lesznie, tym razem w leszczyńskim ratuszu. Uczestnicy spotkania mogli przy okazji podziwiać efekty niedawnych prac konserwatorskich, które zakończyły się w 2020 r. Grupa pierwszych trzech wystąpień prezentowała wyniki badań historyków szukających w źródłach odpowiedzi na pytania dotyczące obrazu przeszłości.

Archiwista Jerzy Łojko z Konina zwrócił uwagę na pozametrykalne źródła do dziejów wielkiej epidemii 1709–1711 w Wielkopolsce, które pozwalają na oszacowanie strat demograficznych. Do takich źródeł należą rejestry pogłównego z lat 1674, 1682, 1684, 1690, 1701, 1717, 1775, 1789 oraz taryfy podymnego z lat 1661, 1662, 1775, 1789 województwa poznańskiego, przechowywane w poznańskich archiwach i Państwowym w Bibliotece Kórnickiej PAN. Kolejnym prelegentem był dr Alojzy Marian Pańczak OFM z Wyższego Seminarium Duchownego Zakonu Braci Mniejszych pw. bł. Jana Dunsza Szkota we Wronkach. Zaprezentował temat *Epidemia dżumy 1709 r. w świetle kronik wielkopolskich Bernardynów*. Na podstawie analizy zapisków z niektórych kronik klasztornych odtworzył przebieg zaraz i ich skutki, jak też zaprezentował spojrzenie oczyma ówczesnych zakonników na przyczyny, sposoby zwalczania i łagodzenia skutków epidemii. Dr Mariusz Pawelec z Opola przybliżył nieznaną postać lekarza Chrystiana Hölmanna, związanego z Wschową, Leszmem i Wiedniem w czasach dżumy w 1709 r. Po analizie źródeł, w kolejnej sesji pochylono się nad pamiątkami materialnymi i fundacjami artystycznymi, które powstały w skutek pestylencji. Doktorantka Sonia Rzepka z Uniwersytetu Warszawskiego zaprezentowała temat *Melchior Teschner – kompozytor „czasu płaczu, i czasu śmiechu; czasu smutku, i czasu skakania”*. Na przykładzie zachowanych utworów muzycznych w zbiorach Biblioteki Narodowej, a pierwotnie pochodzących z biblioteki przy kościele Żłóbka Chrystusa (niem. Kripplein Christi) we Wschowie, autorka omówiła jego twórczość. Do dorobku Teschnera należą m.in. dwie pięciogłosowe kompozycje do słów hymnu pastora Valeriusa Herbergera „Valet will ich dir geben”, napisanego najpewniej po epidemii dżumy, która nawiedziła miasto w roku 1613. Autorem wystąpienia pt. „*Jako zmarłych kochanych żony i córki mojej tak y kości moich*”. *Kaplica Wojciecha Gruszczyńskiego przy kościele św. Jana Chrzyciela w Lesznie* był dr Aleksander Stankiewicz z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Badacz w sposób szczegółowy zaprezentował historię powstania zabytku i dodatkowo zwrócił uwagę na oryginalny układ przestrzenny budowli. Rozwijając temat, przedstawił jego genezę, upatrując inspiracji w rzymskiej architekturze wieku XVII i początku wieku XVIII oraz twórczości artystów zdobywających swoje doświadczenie w Akademii św. Łukasza. Także kustosz Muzeum Okręgowego w Lesznie Małgorzata Gniazdowska zaprezentowała miejscowy zabytek – kolumnę Świętej Trójcy w Rydzynie – który swoją formą wpisuje się w szereg pomników powstałych jako dziękczynienie po zarazie. Badaczka podkreśliła, że monument ten o wyraźnej proveniencji śląskiej jest najbardziej na północ wysuniętym tego typu pomnikiem i jednocześnie najwybitniejszym, wolnostojącym pomnikiem 2. połowy XVIII w. w Wielkopolsce. Ma on upamiętniać ofiary dżumy, która dotknęła Rydzyńnię oraz całą Wielkopolskę w 1709 r., ale przede wszystkim jest monumentem podkreślającym postać samego fundat-

tora. Dr Marcin Błaszowski z Uniwersytetu Zielonogórskiego w wystąpieniu *Góra Zarazy w Rudnej oraz jej znaczenie w kulturze pogranicza śląsko-wielkopolskiego* zwrócił uwagę na dawne nazwy topograficzne i kulturową wartość tego rodzaju dziedzictwa funkcjonującego już często tylko na starych mapach i w przekazach historycznych. Kolejny prelegent, dr Marcin Adamczak z Muzeum dr. Roberta Kocha w Wolsztynie, szczegółowo przedstawił początki badań nad bakteriologią chorób zakaźnych prowadzonych przez Roberta Kocha w Wolsztynie. Duet naukowców z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie: mgr Anna Jabłońska i mgr Marek Robert Górniak, omówił *Nowożytnie szpitalnictwo i opiekę społeczną na ziemi głogowskiej w perspektywie historycznej*, popartej ciekawym materiałem ikonograficznym. Ostatnia prezentacja prof. dr. hab. Marka Sobczyńskiego z Uniwersytetu Łódzkiego pt. *Dyfuzja przestrzenna wirusa SARS-Cov-2 na świecie i w Polsce w latach 2019–2021* przeniosła uczestników obrad z odległych wieków do naszej pandemicznej rzeczywistości. Badacz zaprezentował – łącząc się z Leszнем online – rozprzestrzenianie się tego wirusa na świecie, a od 4 marca 2020 r. również w Polsce. Szczególną uwagę badacz skupił na statystykach obrazujących dyfuzję koronawirusa w Wielkopolsce i na jej pograniczu ze Śląskiem.

Omówioną konferencję naukową we Wschowie i Lesznie należy uznać za owocną. Zaprezentowane podczas obrad wystąpienia ukażą się drukiem w publikacji pod tym samym tytułem w 2023 r.

Organizatorami tegorocznej konferencji byli: Stowarzyszenie Czas A.R.T. i Muzeum Okręgowe w Lesznie, a partnerem Polskie Towarzystwo Historyczne koło Leszno. Pan Tomasz Woźniak prezes Telewizji Warta utrwalił zapis filmowy obrad. Patronat honorowy nad wydarzeniem objęli: Wojewoda Lubuski Władysław Dajczak, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków dr Barbara Bielinis-Kopeć, Marszałek Województwa Lubuskiego Elżbieta Anna Polak, Marszałek Województwa Wielkopolskiego Marek Woźniak, Starosta Powiatu Wschowskiego Andrzej Bielawski, Prezydent Miasta Leszna Łukasz Borowiak. Zadanie współfinansowane ze środków Samorządu Województwa Lubuskiego i Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Okręgowego w Lesznie.

Marta Tatiana Małkus
(Muzeum Okręgowe w Lesznie)